

SZEMLÉ

SIKLÓSI IVÁN

tanársegéd

Eötvös Loránd Tudományegyetem
(Budapest)**A szerződés „érvényessé
válásának” problémájához
a római jogban és a
modern jogokban**[Római jogi és összehasonlító jogi
megjegyzések az új Ptk. 6:111. §
(1) bekezdésének margójára]

I.

Alapvetés

1. A szerződés érvényessé válásának problémáival korábban önálló tanulmány¹ keretében is foglalkozó Darázs Lénárd mellett Földi András hívta föl figyelmemet az új Ptk. 6:111. § (1) bekezdése dogmatörténeti kontextusa vizsgálatának szükségességére. E törvényhely a következőképpen szól: „A szerződés a megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal érvényessé válik, ha az érvénytelenségi okot a felek utólag kiküszöbölik, vagy annak más okból való megszűnése esetén a szerződési akaratukat megerősítik.” Darázs Lénárd javaslatát – amely az új kódexben így nyert törvényi szintű megfogalmazást – elsősorban praktikus megfontolások és a magyar ér-

vénytelenségi szabályozás és dogmatika néha általa „életidegen”-nek minősített jellege motiválta. Az új Ptk. tehát általános jelleggel lehetővé teszi azt, hogy a felek maguk orvosolják az érvénytelenségi okot, mégpedig elvben valamennyi érvénytelenségi ok tekintetében nyitva áll ez a lehetőség. Az új Ptk. ráadásul – miként erre a kódex Vékás Lajos és Gárdos Péter által szerkesztett kommentárja is rámutat – a felek választására bízta, hogy a „konvalidáció” *ex tunc* vagy *ex nunc* hatállyal történjék.²

Tanulmányomban azt a kérdést kívánom vizsgálatom tárgyává tenni, hogy az idézett Ptk.-hely dogmatörténetileg mennyiben megalapozott, illetve elemezni kívánom e kérdéskört jogösszehasonlító kontextusban is, csupán néhány példa útján.

2. A konkrét római jogi, illetve jogösszehasonlító vizsgálatot megelőzően szükséges néhány általános, bevezető jellegű megjegyzést tenni. A jogügyleti érvénytelenség kérdéskörének elemzése során az egyik legfontosabb premisszaként az szögezhető le, hogy valamennyi jogügylet, így a szerződés érvénytelensége is *csak eredeti* lehet. A szerződés érvénytelenségének mindig eredeti jellegére és ezzel összefüggésben az utólagos érvénytelenség elméleti problémáira a szakirodalomban többen is felhív-

ják a figyelmet. A szakirodalomban ugyanakkor az utólagos érvénytelenség kizártságával szembeállítva *expressis verbis* nem hangsúlyozzák azt a körülményt, hogy a jogügylet érvényessége – bár ez általában természetesen a jogügylet megszületésének kérdése – lehet utólagos, tehát a szerződéskötést követően beáll is. A szerződés érvénytelensége elválaszthatatlanul kötődik a szerződéskötéshez; a szerződéskötést követően beállott körülmények a szerződés utólagosan nem tehetik érvénytelenné, az ilyen körülmények ugyanis legfeljebb szerződésszegésként értékelhetők.³ Az érvénytelenség *Asztalos László* nézete szerint „*általános jogviszonykezelési szankció*”;⁴ az érvényesség ugyanakkor nem más, mint a joghatáskiváltás elvi lehetőségének törvény általi elismerése. Ettől a képességtől a jogrend utólag nem foszthatja meg a jogügyletet, annak azonban nincsen akadálya, hogy bizonyos esetekben a pozitív jog elismerje a jogügylet utólagosan történő érvényessé válását, nevezetesen azt, hogy az eredetileg érvénytelen kontraktus a szerződés megkötését követően váljon joghatás kiváltására elvileg alkalmassá, azaz érvényessé. Az érvényessé váláshoz azonban valamilyen speciális körülmény fennforgása szükséges, önmagában nem elegendő az, hogy az érvénytelenség oka utóbb megszűnjön.⁵

1 Darázs Lénárd: Az „érvényessé válás” jogintézményének szükségességéről a polgári jogban. Magyar Jog 2009. 8. sz. 449–458.

2 Ld. Vékás Lajos–Gárdos Péter (szerk.): A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal. Budapest, Complex, 2013. 580.

3 Vö. Darázs: i. m. (1. jegyzet) 450: „a szerződéskötés után bekövetkezett körülmények alapvetően irrelevánsak az érvénytelenség szempontjából”. – Erre is tekintettel a magyar peres eljárásban előfordulhat olyan eset, amikor a felperes vagylagos kereseti kérelmet terjeszt elő, és egyik kérelmében feltűnő értékkülönbség címén megtámadja a szerződést, és az eredeti állapot helyreállítását kéri, másik (vagylagos) kereseti kérelmében pedig hibás teljesítés miatt kártérítést követel. Ilyenkor a bíróságnak ítéletében meg kell állapítania a jogalapot (ti. hogy a szerződés érvényes vagy érvénytelen-e), és ennek alapján a jogkövetkezményt. Ebben az esetben tehát mintegy verseng a két eltérő jogkövetkezmény, melyek dogmatikai alapjai igencsak eltérőek egymástól. A fél az eredeti állapot helyreállítását a szerződés érvénytelenségének jogkövetkezményeként kéri, míg a hibás teljesítésen alapuló kártérítést szerződésszegés alapján követeli akkor, ha a bíróság azt állapítja meg, hogy a szerződés érvényes. A kérdés perjogi jelentősége az, hogy a fél a keresetben két eltérő alapot jelöl meg, és ennek alapján – vagylagosan – eltérő igényeket érvényesít. Hogy mi a valós jogalap, azt a bíróság dönti el, és ennek alapján a bíróság ítéletében megállapított tényállás szerinti jogkövetkezmény kerül alkalmazásra.

4 Asztalos László: A polgári jogi szankció. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966. 181.

5 A BGB első tervezetének 108. §-a kimondta, hogy „egy semmis jogügylet nem válik érvényessé az által, hogy utóbb megszűnnek a semmisség okai” („Ein nichtiges Rechtsgeschäft wird nicht dadurch gültig, dass die Gründe der Nichtigkeit später wegfallen”). A második bizottság azonban ezt a mondatot „magától értetődőnek” („selbstverständlich”) minősítette.

Zimmermann szemléletes megfogalmazásában az érvénytelenség általában egy végső ítélet az ügylet sorsa felett.⁶ Az érvénytelenség többnyire orvosolhatatlan – írja Kaser is.⁷ Olykor azonban előfordulnak olyan esetek, amikor az eredetileg érvénytelen ügylet utóbb „felépülhet”,⁸ azaz érvényessé, joghatás kiváltására alkalmassá válhat. Ekkor beszélünk a jogügylet érvénytelenségének orvoslásáról.

3. Jól ismert, hogy a római jog a *regula Catoniana* elvével kialakította az érvénytelenség orvosolhatatlanságának – számos kivételt tűrő⁹ – főszabályát, melynek értelmében – a későklasszikus Paulus által adott meghatározás szerint – az, ami már kezdetben hibás, nem erősödhetik meg az időmúlás által: „*Quod initio vitiosum est, non potest tractu temporis convallescere.*” (Paul. D. 50, 17, 29)¹⁰

Maga a *regula Catoniana* eredetileg egy, a *legatum*mal kapcsolatos esetet kívánt rendezni. Celsus e vonatkozásban a következőket írja: „*Catoniana regula sic definit: quod si testamenti facti tempore decessisset testator, inutile foret, id legatum quantumdecumque decesserit, non valere.*” (Cels. D. 34, 7, 1 pr.)¹¹

A nehézkes megfogalmazású, illetve bonyolult szórend szerint megalkotott, magyarra szó szerint nehezen lefordítható szöveg szerint az [a hagyományrendelés],

amely a végrendelet megalkotásakor érvénytelen (*inutile*), ha a végrendelező meghal, nem válhatik érvényessé, bármikor is halna meg a végrendelező. Rövidebben fogalmazva: a végrendelet megalkotásakor hibás hagyományrendelés utóbb nem válik érvényessé. Miként Pólay megállapítja, ebből az öröklési jogi tárgyú *responsumból* szűri le talán már Sabinus, majd Paulus az általános – a szerződés érvénytelensége körében is alkalmazott – elvet, mely a Kr. e. II. század derekán elhalt Cato *respondeáló* tevékenységére vezethető vissza.¹²

4. Ismert, hogy dogmatikailag az érvénytelenségi ok *kiküszöbölésének* két esetcsoportja: a *convalescentia* és a *conversio* között szokás különbséget tenni; e terminusokat a magyar polgári jog szakirodalma nemigen használja. Tanulmányom egyik, nem titkolt célja, hogy felhívja a figyelmet ezekre a római jogi és a külföldi polgári jogi szakirodalomban használt kifejezésekre, azok jobb „meghonosítása” céljából.

A *convalescentia* az érvénytelen jogügylet ugyanabban a formában történő megerősödését jelenti. Az érvénytelen jogügylet érvényes jogügyletbe történő átfordulása gyanánt szolgáló *conversio* esetén pedig az érvénytelen jogügylet egy másik, érvényes jogügyletbe fordul át. Jelen tanulmányban csupán a

convalescentia körébe sorolható néhány római jogi és modern jogi tényállást kívánok röviden vizsgálni, tekintettel arra, hogy *conversio* esetén a jogügylet már létrejöttkor rendelkezik egy másik, érvényes jogügylet tényállási elemeivel. Mivel tehát a *conversio* esetében nem „érvényessé válásról” van szó, e jogi konstrukció vizsgálatát most mellőzőm.

Convalescentia esetén tehát az eredetileg érvénytelen jogügyletek későbbi események folytán utólagosan érvényessé, joghatás kiváltására alkalmassá válnak. A kérdés-körrel monografikus igénnyel foglalkozó holland szerző, Potjerwijd munkájának megírásához az apropót az új holland polgári törvénykönyvnek a jogügylet *convalescentiáját* szabályozó, a klasszikus római jogra visszavezethető rendelkezése (3:58)¹³ szolgáltatta, aki az érvényessé válás lehetőségeinek következő eseteit tekinti át. Az első példa szerint a nemtulajdonos „A” eladja „B”-nek „C” ingó dologt és átruházza rá a dolog birtokát; amennyiben „C” akaratnyilatkozata útján jóváhagyja „A” rendelkezését, „B” tulajdonossá válik. A második példában a nemtulajdonos „A” szintén eladja „B”-nek „C” ingó dologt; a dolgon „A” később tulajdont szerez, melynek következtében „B” utóbb a dolog tulajdonosává válik. A harmadik esetben pedig a nemtulajdonos

6 „Invalidity is normally a final verdict on the fate of a transaction.” Reinhard Zimmermann: The law of obligations. Roman foundations of the civilian tradition. Oxford, Oxford University Press, 19963. 682.

7 „Die Unwirksamkeit ist meist unheilbar.” Max Kaser: Das römische Privatrecht. I. C.H. Beck, München, 19712. 248. Kaser ezzel összefüggésben megállapítja azt is, hogy a jog csak kivételesen engedi meg az érvénytelenség orvoslását. Ld. még pl. Antonio Guarino: Diritto privato romano. Napoli, Jovene, 200112. 68. Guarino a *regula Catonianával* összefüggésben mutat rá a jogügylet érvénytelenségének a *regula Catonianára* tekintettel általában konstatálható orvosolhatatlanságára („l’invalidità del negozio giuridico è, di regola, insanabile”) is.

8 „There are, however, situations, where an – originally – invalid transaction is allowed to convalesce” – írja Zimmermann: i. m. (6. jegyzet) 682.

9 A kivételek között e helyütt példaképpen idézhetjük Ulpianus tételét (D. 34, 7, 5): „*Regula Catoniana ad novas leges non pertinet.*” Az érvénytelenség orvosolhatatlanságának főszabályát megállapító regula nem vonatkozik tehát az új lexekre, amelyek alatt az augustusi család jogi törvények: a *lex Iulia de maritandis ordinibus* és a *lex Papia Poppaea* értendők.

10 Vö. a BGB első tervezete fentebb idézett 108. szakaszának szövegével. A *regula Catonianához* ld. pl. Jacques Lambert: La règle catonienne. Paris, M. Giard, 1925; Federico Pergami: Quod initio vitiosum est non potest tractu temporis convallescere. Studi sull’invalidità e sulla sanatoria degli atti negoziali nel sistema privatistico romano. Torino, G. Giappichelli, 2012. – Vö. Licinius Rufinusnak (D. 50, 17, 210) az eredetileg érvénytelen *heredis institutio*val összefüggésben megfogalmazott reguláját: „*Quae ab initio inutilis fuit institutio, ex postfacto convallescere non potest.*” Itt a jogtudós az örökösnévezés orvosolhatatlan semmisségére mutat rá, vö. Mario Talamanca: Inesistenza, nullità ed inefficacia dei negozi giuridici nell’esperienza romana. *Bullettino dell’Istituto di Diritto Romano* ‘Vittorio Scialoja’. 101–102 (1998–1999 [pubbl. 2005]). 31167 („nullità insanabile”). A Licinius Rufinustól származó szöveghez ld. Lambert: i. m. 30.

11 A forrásszöveghez ld. pl. Talamanca: i. m. (10. jegyzet) 33–34.

12 Vö. Pólay Elemér: A római jogászok gondolkodásmódja. Budapest, Tankönyvkiadó, 1988. 75. A *regula Catonianában* foglalt jogelvet más megfogalmazásban is szokták idézni („*ab initio nullum semper nullum*”, ill. „*non firmatur tractu temporis, quod de iure ab initio non subsistit*”).

13 BW 3:58. Ld. ehhez a törvényhelyhez az alábbiakban kifejtetteket.

„A” szintén eladja „B”-nek a „C” tulajdonában lévő ingó dolgot, majd később „C” az eladó örököse lesz, ennek folytán pedig „B” a dolgon utóbb tulajdonjogot szerez.¹⁴

Mivel a fent idézett Ptk.-hely két okcsoportból fakadó érvényessé válást említ: 1. az érvénytelenségi okot a felek utólag kiküszöbölik, vagy 2. annak más okból való megszűnése esetén a szerződési akaratukat megerősítik, az alábbiakban csak ilyen tényállásokat kívánok vizsgálni, jelezve, hogy a *convalescentia* körébe sorolható tényállások köre – figyelemmel már csak a Potjewijd által említett esetcsoportokra is – jóval tágabb ennél.

II. „Érvényessé válás” a római jogban

1. A fentebb idézett, az új Ptk.-ban foglalt törvényhely római jogi „előzményeit” illetően mindenképp előt a *laesio enormis* jogi konstrukciójára¹⁵ lehet utalni, legalábbis, ha felén túli sérelem esetén az ingatlan tárgyában kötött adásvételt érvénytelennek minősítjük, és az eladó jognyilatkozatát megtámadásként értelmezzük; ilyen interpretáció esetén ugyanis a vevő az általa történnő vételár-kiegészítéssel orvosolhatta a szerződés érvénytelenségét, amire ráadásul jelen esetben egyoldalú jognyilatkozattal került sor.

Mint a jogi romanisztikában jól

ismert, a jogintézmény vizsgálatához két, a *Codex*-ben olvasható forrásszöveg (C. 4, 44, 2 és C. 4, 44, 8) szolgálhat alapul.

A C. 4, 44, 2 igen világos szövege a következőképpen szól: „*Rem maioris pretii si tu vel pater tuus minoris pretii, distraxit, humanum est, ut vel pretium te restituente emptoribus fundum venditum recipias auctoritate intercedente iudicis, vel, si emptor elegerit, quod deest iusto pretio recipies. Minus autem pretium esse videtur, si nec dimidia pars veri pretii soluta sit.*” (C. 4, 44, 2)

A másik, szintén a *Codex*-ből vett, terjedelmes, retorikai szöbőségtől korántsem mentes szöveg pedig a következőképpen foglalja össze a jogi konstrukció lényegét: „*Si voluntate tua fundum tuum filius tuus venumdedit, dolus ex calliditate atque insidiis emptoris argui debet vel metus mortis vel cruciatus corporis imminens detegi, ne habeatur rata venditio. Hoc enim solum, quod paulo minori pretio fundum venumdatum significas, ad rescindendam emptionem invalidum est. Quod videlicet si contractus emptionis atque venditionis cogitationes substantiam et quod emptor viliori comparandi, venditor cariori distrahendi votum gerentes ad hunc contractum accedant vixque post multas contentiones, paulatim venditore de eo quod petierat detrahente, emptore autem huic quod obtulerat addente, ad certum consentiant pretium, profecto perspiceres neque bonam fidem, quae emptionis atque venditionis conventionem tuetur, pati neque ullam rationem concedere rescindi prop-*

ter hoc consensu finitum contractum vel statim vel post pretii quantitatis disceptationem: nisi minus dimidia iusti pretii, quod fuerat tempore venditionis, datum est, electione iam emptori praestita servanda.” (C. 4, 44, 8)

Ha tehát az eladó ingatlan adásvételénél még az ingatlan értékének (*verum pretium*) felét sem kapta meg, kérhette – a vételár (*pretium*) egyidejű visszaszolgáltatása mellett – az eredeti állapot helyreállítását. A C. 4, 44, 8 alatt fölvetett szöveg szerint csak akkor állapítható meg felén túli sérelem, ha az adásvételi szerződés megkötésének időpontjában („*tempore venditionis*”) jogos ár felénél kevesebbet adtak („*minus dimidia iusti pretii datum est*”). A szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közötti feltűnő értékkülönbségnek tehát a szerződéskötés időpontjában kellett fennállnia. A vevő pedig, ha kiegészítette a vételárat, megtarthatta az ingatlant. A C. 4, 44, 2 tanúsága szerint alacsony árnak az tekintendő, ha a valószínű értéknél még a fele részét sem fizették meg. Ha ilyen áron adták el az ingatlant, a *Codex* szerint az jelenti az emberséges megoldást (*humanum est*), hogy az eladó vagy megtartja a már eladott *fundum*-t és visszaadja a kifizetett *pretium*-ot, vagy a vevő választhat (*emptor elegerit*), hogy az igazságos vételárig (*iustum pretium*) kiegészíti a vételárat.

Az érvénytelenség orvoslásának témaköre szempontjából a következőket szeretném leszögezni. Né-

14 Vö. Geert Harm Potjewijd: Beschikkingsbevoegdheid, bekrachtiging en convalescentie. Een romanistische studie. Deventer, Kluwer, 1998. 1–8.

15 Nem kívánom most részletesen tárgyalni a *laesio enormis* jogi konstrukcióját és társadalmi környezetét; célom elsősorban az, hogy rámutassak az adásvételi szerződés feltűnő értékaránytalanság miatti érvénytelenségére és az érvénytelenségnek a vételár kiegészítésével történnő orvoslására a posztklasszikus római jogban. A *laesio enormis*-ra vonatkozó igen bőséges szakirodalomból ld. pl. Hellmuth Kittelmann: *Laesio enormis*. Aarau, H. R. Sauerländer, 1916; René Dekkers: *La lésion énorme*. Paris, Sirey, 1937; Karl Hackl: *Zu den Wurzeln der Anfechtung wegen „laesio enormis“*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung 98 (1981). 147–161; Boudewijn Sirks: *La „laesio enormis“ en droit romain et byzantin*. Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis 53 (1985). 291–308; Martin Pennitz: *Zur Anfechtung wegen „laesio enormis“ im römischen Recht*. In: *Iurisprudentia universalis. Festschrift für Theo Mayer-Maly*. Köln-Weimar-Wien, Böhlau, 2002. 575–589; Boudewijn Sirks: *Laesio enormis again*. Revue internationale des droits de l'Antiquité 54 (2007). 461–469. A *laesio enormis* eredetéhez ld. pl. Raymond Westbrook: *The origin of laesio enormis*. Revue internationale des droits de l'Antiquité 55 (2008). 39–52. A felén túli sérelem és az ügylet természetében való tévedés kapcsolatára nézve ld. Jan Dirk Harke: *Laesio enormis als „error in negotio“*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung 122 (2005). 91–102. A *laesio enormis* legújabbban konstatható „reneszánszához” ld. Thomas Finkenauer: *Zur Renaissance der „laesio enormis“ beim Kaufvertrag*. In: *Festschrift Hans Peter Westermann*, Köln, Verlag Dr. Otto Schmidt, 2008. 183–207, a történeti áttekintésre vonatkozóan 185–187. A hazai szakirodalomból ld. pl. Visky Károly: *Spuren der Wirtschaftskrise der Kaiserzeit in den römischen Rechtsquellen*. Budapest-Bonn, Akadémiai Kiadó, 1983. 24–44; Pékecz Kovács Attila: *A laesio enormis és továbbélése a modern polgári törvénykönyvekben*. Jogtudományi Közlöny. 2000. 5. sz. 177–185; Jusztinger János: *A vételár meghatározása és szolgáltatása a konszenzuális adásvétel római jogi forrásaiban*. http://doktori-iskola.law.pte.hu/files/tiny_mce/File/Vedes/jusztinger/jusztinger_ertekezes_muhely.pdf. 144–161 (2014.01.13.), részletes, a legmodernebb szakirodalomra is kiterjedő hivatkozásokkal.

zetem szerint *laesio enormis* esetén az eladó megtámadhatja a telekingatlan tárgyában kötött adásvételi szerződést, a vevő pedig a vételár kiegészítésével orvosolhatja az adásvételi szerződés feltűnő értékaránytalanság miatti érvénytelenségét. Ez utóbbi pedig nem más, mint az érvénytelen szerződés érvényessé tétele, ami a vevő akaratnyilatkozatával történt.

Kérdés mármost, hogy a *laesio enormis* – mint az adásvételi szerződéssel kikötött szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti feltűnő értékkülönbség posztklasszikus római jogbeli megjelenési formája – tárgyalható-e egyáltalán az érvénytelenség körében, konkrétan: érvénytelennek minősíthető-e a telekingatlan tárgyában kötött, az ingatlan valós értékének a felét el nem érő vételárat kikötő adásvételi szerződés. A magam részéről – mivel egyrészt a feltűnő értékkülönbség ténye a szerződés megkötésének időpontjában (*tempore venditionis*) áll fenn és nyer jogi értékelést, másrészt pedig az *in integrum restitutio* jogkövetkezménye, valamint a vevő által történő vételárkiegészítés is erre látszik utalni – az ilyen adásvételi szerződést érvénytelennek tekintem, és a feltűnő értékkülönbséget érvénytelenségi

oknak, az eladó bírósághoz intézett, az eredeti állapot helyreállítására irányuló kérelmét a szerződés megtámadásának, a vevő által történő vételár-kiegészítést pedig az érvénytelenség orvoslásának (*convalescentia*) minősítem.

Ezt az interpretációt látszik alátámasztani a C. 4, 44, 8 szóhasználat is. A forrásszöveg elemzése alapján azt a következtetést lehet levonni, hogy a telekingatlan (*fundus*) tárgyában kötött adásvételi szerződés a posztklasszikus római jog szerint érvénytelen, ha az eladás időpontjában jogos ár felénél kevesebbet adtak („*nisi minus dimidia iusti pretii, quod fuerat tempore venditionis, datum est*”). Erre utalnak ugyanis a vonatkozó forrásszövegben az „*ad rescindendam emptionem invalidum est*” („nem elegendő a vétel érvénytelenítéséhez”), ill. a „*rescindi propter hoc consensu finitum contractum*” („hogy emiatt a megegyezéssel létrejött szerződést érvénytelenítsük”) kitételek. A „*rescindere*” kifejezés – melyet a római jogtudósok gyakran az ügylet érvénytelenítésének (konkrétan és modern kifejezéssel élve: civiljogi megtámadhatóságának) megjelöléséül használtak – a C. 4, 44, 8 szövegében két helyen is előfordul, ami nézetem szerint az

adásvétel feltűnő értékaránytalanság címén való megtámadhatóságának jeleként értelmezhető. Nem szabad megfélekezni persze arról, hogy a semmisség és a megtámadhatóság dogmatikai kategóriáit a római jogtudósok explicit formában még nem ismerték, ugyanakkor a *laesio enormis* fent említett konstrukciója nézetem szerint megfelel a modern értelemben vett megtámadhatóság kritériumainak (meghatározott személy keresete alapján, bírósági döntés eredményeképpen beálló érvénytelenség), és ezért a tényállás a megtámadhatóság római jogi példájának minősíthető.

Az adásvételi szerződés megtámadásáról értekezik a témával kapcsolatos szakkikkeikben pl. Solazzi,¹⁶ Hackl,¹⁷ Pennitz,¹⁸ Sirks,¹⁹ valamint Westbrook²⁰ is.

Lehetséges ugyanakkor természetes az általam fentebb felvázolt gondolatmenettől eltérő elméleti utat is követni a *laesio enormis* konstrukciójának a szerződések létszakai keretében történő dogmatikai minősítése során.

Jóllehet a továbbélés során az egyes, ezt a jogintézményt ismerő jogrendszerek *laesio enormis* esetén a szerződést érvénytelennek minősítik,²¹ a római jogi forrásszövegek

16 Siro Solazzi: L'origine storica della rescissione per lesione enorme. *Bullettino dell'Istituto di Diritto Romano* 'Vittorio Scialoja' 31 (1921). 51.

17 Hackl: i. m. (15. jegyzet) 91–102.

18 Pennitz: i. m. (15. jegyzet) 575–589.

19 Sirks: i. m. (15. jegyzet) 461: „rescission of a sale”.

20 Westbrook: i. m. (15. jegyzet) 39 „rescind the contract”.

21 A *laesio enormis* római jogi konstrukciója, mint jól ismert, tovább él a francia polgári jogban (*lésion énorme*, *Code civil*, 1674–1685. cikkek), és – a posztklasszikus–iustinianusi római joghoz hasonlóan – csak ingatlan adásvétele esetén kerül alkalmazásra. A vételárnak igazságosnak (*juste prix*) kell lennie. A *Code civil* alapján az ingatlan tárgyában kötött adásvételi szerződés akkor tekinthető érvénytelennek, ha a vételár az adásvételi szerződés megkötésének pillanatában („au moment de la vente”, *Code civil*, 1675. cikk) nem éri el az ingatlan értékének 7/12-ét. A francia jogi konstrukció tehát a római jog megoldását követi annyiban is, hogy a római jogi felén túli sérelemnek is a szerződés megkötésének időpontjában („tempore venditionis”) kellett fennállnia. Általában is leszögezhető, hogy a római jogi megoldás a francia jogban él tovább a legújabbban. A francia jog *lésion* esetén az adásvétel megtámadását (*la rescision de la vente*) teszi lehetővé. A szerződés megtámadására csupán az eladó, ill. képviselője jogosult, a vevő nem. A sikeres megtámadás az adásvétel érvénytelenségét (*nullité relative*) eredményezi. – A néhány évvel később hatályba léptetett és még ma is szintén hatályos osztrák ptk. is ismeri a mai napig is a felén túli sérelem (*Verkürzung über die Hälfte*) konstrukcióját, a francia *Code civil*-ben foglalt konstrukcióhoz képest azonban szélesebb körben, nem korlátozva az ingatlan adásvételére annak alkalmazási körét. Az ABGB jelenleg hatályos 934. §-a értelmében, ha visszerthes ügyleteknél az egyik fél annak, amit a másiknak „közönséges érték” (*gemeiner Wert*), azaz piaci érték szerint adott, még a felét sem kapta meg, a sérelmet szenvedett fél az ügylet felbontását és az eredeti állapot helyreállítását követelheti. A másik fél azonban, amennyiben kész arra, hogy a hiányt a piaci értékig kipótálja, fenntarthatja az ügyletet, őt tehát az osztrák jogi konstrukció szerint is *facultas alternativa* illeti meg. Az értékaránytalanság megítélésére a szerződés tárgyát képező dolognak az ügyletkötés időpontjában fennálló piaci értéke irányadó. Az ABGB 935. §-a szerint a 934. § alkalmazását szerződés útján nem lehet kizárni. Jelentős eltérés tehát a francia polgári joghoz képest, hogy a felén túli sérelmet az osztrák jog szerint nem csak ingatlan adásvételénél, hanem bármilyen visszerthes szerződésnél meg lehet állapítani. Egyebekben viszont a római jogi konstrukció él tovább az osztrák jogban: az értékaránytalanságnak a szerződéskötés időpontjában kell fennállnia, valamint a sérelmet okozó felet *facultas alternativa* illeti meg. Dogmatikai és terminológiai szempontból egyaránt lényeges rendelkezést tartalmaz az osztrák kereskedelmi törvénykönyv 351a §-a, amely szerint az, akinek számára a szerződés kereskedelmi ügylet (*Handelsgeschäft*), felén túli sérelem miatt az ügyletet nem támadhatja meg. Míg az ABGB szövege *Aufhebung*-ot említ, addig a *Handelsgesetzbuch* e vonatkozásban kifejezetten a megtámadni jelentésű *anfechten* igét használja; nézetem szerint a *Verkürzung über die Hälfte* az osztrák jogban is a szerződés megtámadásának alapjául szolgál. A konstrukció jogdogmatikai minősítése szempontjából tehát sokkal inkább relevánsnak tekinthető a

tanulmányozása alapján nem vonható le teljes biztonsággal az a következtetés, hogy a *verum pretium* felét el nem érő vételár fejében megvásárolt *fundus* tárgyában kötött adásvételi szerződés a poszt-klasszikus és a iustinianusi római jogban is érvénytelennek tekinthető. Elvben a tényállás ettől eltérő értelmezése is elképzelhető; egyrészt a C. 4, 44, 2 szóhasználatában egy szó sem utal kimondottan a szerződés érvénytelenségére, másrészt pedig a jogügyletek érvénytelenségét illetően a római jogban általános jelleggel konstatalható terminológiai bizonytalanság miatt a „*rescindere*” kifejezés különféle alakjainak a másik forrásszövegben történő előfordulása sem utal teljes bizonyossággal az érvénytelenségre (civiljogi megtámadhatóságra). Ha az adásvételi szerződést érvényesnek tekintjük, akkor a tárgyalat jognyilatkozatok keretében – ismételten modern dogmatikai kategóriákkal élve – az érvényes és hatályos szerződésnek az eladó által a bírósághoz intézett elállási nyilatkozaton alapuló, *ex tunc* hatályú megszüntetéséről, ill. a vevő nyilatkozatával történő hatályban tartásáról van szó. Ez a *laesio enormis* interpretációjának másik elméleti útja; a magam részéről azonban – a fentebb felsorolt okokra (a „*rescindere*” szó használata, az eredeti állapot helyreállítása mint jogkövetkezmény, ill. a vevő által történő vételár-kiegészítés lehetősé-

ge) tekintettel – a szerződés érvénytelensége és a szerződésnek *convalescentia* útján történő érvényessé tétele mellett foglalkozni állást, elismerve ugyanakkor, hogy ez az álláspont vitatható.²²

2. Az érvénytelen jogügylet érvényessé válásának gyakran említett római jogi példája az eredetileg érvénytelen ügylet *ratihabitio* útján történő megerősödése is. Ebben a körben említhető pl. az álképviselő által kötött ügylet *ratihabitio* útján történő utólagos megerősödése: „*Sed et si non vero procuratori solvam, ratum autem habeat dominus quod solutum est, liberatio contingit: rati enim habitio mandato comparatur.*” (Ulp. D. 46, 3, 12, 4) Nézetem szerint az, hogy a jogosult jóváhagyásával (*ratihabitio*) az ügylet a képviselt javára és terhére ugyanazokat a joghatásokat váltja ki, mintha a képviselő az ő megbízása alapján járt volna el, vagyis hogy a *ratihabitio* pótolja a *mandatum* hiányát, lényegében az álképviselő által kötött ügylet érvénytelenségének orvoslását (*convalescentia*) jelenti. A magam részéről ez esetben az ügylet érvénytelennek minősítése mellett foglalkozni állást; *mandatum* nincsen ugyan, de az álképviselő által kötött szerződés hiányossága nem ér el olyan fokot, hogy azt nemlétezőnek lehetne minősíteni, ill. más szempontból az *álképviselő által kötött szerződés a jogrendbe ütközik, amire a tárgyi jog az ér-*

vénytelenség szankciójával reagál. Ezt látszik alátámasztani a *ratihabitio* jogkövetkezménye is, hiszen miképpen is lehetne megerősíteni azt, ami létre sem jött?

Témánk szempontjából most az lényeges, hogy a jogosult jóváhagyásával az ügylet a képviselt javára és terhére ugyanazokat a joghatásokat váltja ki, mintha a képviselő az ő megbízása alapján járt volna el (vagyis a *ratihabitio* pótolja a *mandatum* hiányát, ez által pedig az érvénytelen szerződés érvényessé válására kerül sor).

III.

„Érvényessé válás” néhány külföldi jogrendszerben

1. Kétségtelen, hogy az érvénytelen szerződés érvényessé válására a modern jogokban is kivételesen kerül sor. A *regula Catoniana* elve a modern jogokra nézve is érvényes annyiban, hogy pusztán az időmúlás által nem erősödhetik meg egy eredetileg érvénytelen jogügylet.²³ Az érvénytelenség véglegességének főszabályát a modern jogokban is azon elv orientálja, hogy az érvénytelenség mint szankció általában véglegesen eldönti az ügylet jogi sorsát; a rendszerint érvényre jutó főszabály alól ugyanakkor számos kivétel állapítható meg, sőt az érvényessé válásra vonatkozóan a modern jogok, szemben a római

Handelsgesetzbuch szóhasználat, hiszen dogmatikailag itt a szerződés megtámadásáról (*Anfechtung*), nem pedig annak megszüntetéséről (*Aufhebung*) van szó. – A francia és az osztrák kódex tehát még fölvette rendelkezései közé a *laesio enormis* római jogi eredetű konstrukcióját, az osztrák jog esetében kiszélesítve annak eredeti alkalmazási körét. A későbbi kodifikációk azonban általában már nem vették fel a jogintézményt. Kivételképpen említhető azonban a jelentős mértékben a francia *Code civil* által inspirált 1855-ös chile-i *Código civil*, amely a mai napig ismeri a felén túli sérelem konstrukcióját, mégpedig a latin szakkifejezés spanyol ekvivalensét használva (*lesión enorme*). A chile-i ptk. 1888. cikke az adásvételi szerződésre korlátozza a felén túli sérelem jogkövetkezményeinek alkalmazhatóságát, és kifejezetten az adásvétel megtámadhatóságáról rendelkezik: „az adásvételi szerződés felén túli sérelem esetén megtámadható”. A *lesión enorme* fogalmát az 1889. cikk határozza meg: a chile-i jog szerint felén túli sérelemről az eladó vonatkozásában akkor lehet beszélni, amikor az eladó által elfogadott vételár kevesebb, mint a fele az eladott dolog igazságos vételárának. Az eredeti római jogi – és a francia jogi – konstrukcióhoz képest lényeges különbség ugyanakkor, hogy nem csupán az eladót, hanem a vevőt is „érheti” szankcionálandó felén túli sérelem; ugyanezen cikk szerint a vevőt illetően akkor lehet felén túli sérelemről beszélni, amikor a megvásárolt dolog igazságos vételára kevesebb, mint a fele annak a vételárnak, amit az áruért fizetett. Az igazságos vételárra nézve ugyanezen cikk szerint a szerződéskötés időpontja irányadó. Azt, hogy a chile-i jogban egyértelműen az adásvétel *lesión enorme* miatti megtámadhatóságáról van szó, a „megtámadás” (*rescisión*, pl. 1890., ill. 1893. cikkek), ill. a „megtámadási kereset” (*acción rescisoria*, 1891sk. cikkek) terminusok törvényszövegbeli használata is alátámasztja.

22 A fentebb kifejtett álláspontot (a *laesio enormis* jogi konstrukciója érvénytelenség körében történő tárgyalásának létjogosultságát vitatja és anakronisztikusnak tekinti Jusztinger János, aki kifejti, miszerint „jóllehet a római jogtudósok kazuisztikus, gyakorlatorientált és keresetjogias szemléletmódjától nyilvánvalóan távol állt az efféle elméleti kérdésfeltevés, amennyiben mégis elkerülhetetlen, hogy a feléntúli sérelem intézményét modern jogdogmatikai kategóriákba szorítsuk, a magunk részéről úgy véljük, a leghelyesebb talán a *venditor* számára biztosított elállási jogról beszélni”; Jusztinger: i. m. (15. jegyzet) 160.

23 Ld. pl. a brazil ptk. 169. cikkét, amely *expressis verbis* kimondja, hogy a semmis jogügylet nem erősödik meg az időmúlás által („O negócio jurídico nulo... nem convalesce pelo decurso do tempo.”).

jog kazuisztikájával, általános rendelkezéseket is tartalmaznak.

2. A német *Bürgerliches Gesetzbuch* általános része több helyen is tartalmaz a most vizsgált téma szempontjából releváns tényállásokat.

A BGB 141. §-a általános rendelkezést tartalmaz a semmis jogügylet megerősítésére vonatkozóan. A hivatkozott szakasz (1) bekezdése²⁴ a semmis jogügyletnek az azon fél által történő megerősítéséről rendelkezik, aki azt foganatosította. A (2) bekezdés²⁵ – amit Flume „Interpretationsregel”-nek nevez²⁶ – pedig kifejezetten a semmis szerződés vonatkozásában kimondja, hogy amennyiben a felek a semmis szerződést megerősítik, úgy kétség esetén arra kötelesek, hogy egymásnak azt a szolgáltatást nyújtsák, amit akkor kellene teljesíteniük, ha a szerződés kezdettől fogva érvényes lett volna.

A BGB 141. §-a által szabályozott általános törvényi tényállás mellett a törvénykönyvben számos speciális, a *convalescentia* körébe sorolható tényállás is szerepel. A BGB szerint, amennyiben a megtámadásra jogosult fél a megtámadható jogügyletet megerősíti, az *Anfechtung* kizárt, ami az eredetileg érvénytelen jogügylet érvényessé válását jelenti.²⁷ A megerősítés (*Bestätigung*) a megtámadásra jogosult fél olyan egyoldalú akaratnyilatkozata, amelyen keresztül a megtámadásra jogosult fél lemond a megtámadás jogáról.²⁸ Lényeges szabály, hogy a megerősí-

tés útján történő érvényessé válásnak nem feltétele az, hogy a megtámadásra jogosult személy nyilatkozatát az eredeti jogügylet érvényességéhez egyébként szükséges formában tegye meg.²⁹

A BGB általános része külön rendelkezést tartalmaz a nem jogosult által tett rendelkezés érvényessé válására vonatkozóan. A BGB 185. § (2) szerint a nem jogosult személy rendelkező nyilatkozata érvényessé válik, ha azt a jogosult utóbb jóváhagyja. A jóváhagyás (*Genehmigung*) a rendelkezésre jogosult fél utólagosan³⁰ tett jognyilatkozata, amely a nyilatkozat érvényessé válását eredményezi. A nyilatkozat akkor is joghatás kiváltására alkalmassá válik, ha a rendelkező nyilatkozatot tevő személy a rendelkezésre jogosult fél örökösévé válik.³¹

3. A megerősítésre vonatkozóan kifejezett rendelkezést tartalmaz a német jogtudomány erőteljes hatását tükröző hatályos portugál *Código civil* 288. cikke (*Confirmação*), melynek értelmében csak a megtámadhatóság orvosolható megerősítés útján³² (a semmisség tehát nem!). A megerősítés lehet kifejezett vagy hallgatólagos is, és nem függ speciális formától.³³ A megerősítésnek visszamenőleges hatálya van, mégpedig harmadik személy viszonylatában is.³⁴

4. A jogügylet utólagos megerősödésének törvényi tényállását az

új holland *Burgerlijk Wetboek* a következőképpen fogalmazza meg: amikor egy jogügylet (*rechtshandeling*) érvényességéhez (*geldigheid*) szükséges, törvény által előírt feltételt csak a jogügylet véghezvitele után teljesítenek, de ha minden közvetlenül érdekelt fél, aki e hiányosságra hivatkozni tudott volna, a jogügylet véghezvitele és a feltétel teljesítése közötti időszakban a jogügyletet érvényesnek tekintette („de handeling als geldig hebben aangemerkt”), „ezzel a jogügylet megerősödött” („is daarmee de rechtshandeling bekrachtigd”).

IV. Összegzés

Reményeim szerint már e néhány római jogi és modern külföldi jogi példa is elegendő annak bizonyításához, hogy a római jogi és az összehasonlító jogi tapasztalatot is figyelembe véve messzemenően megalapozottnak tűnik az idézett Ptk.-hely. A német jog hatása különösen kimutatható, és talán éppen a német jogi megoldás irányában való elmozdulásként is értékelhető az új Ptk.-ban szereplő, fent idézett konstrukció, már csak arra tekintettel is, hogy a német polgári törvénykönyv általános része több helyen is tartalmaz a *convalescentia* körébe tartozó tényállásokat, és az új magyar Ptk. esetében is a kötelmi jog általános részének szintjén szabályozott konstrukcióról van szó.

24 BGB 141. § (1): „Wird ein nichtiges Rechtsgeschäft von demjenigen, welcher es vorgenommen hat, bestätigt, so ist die Bestätigung als erneute Vornahme zu beurteilen.”

25 BGB 141. § (2): „Wird ein nichtiger Vertrag von den Parteien bestätigt, so sind diese im Zweifel verpflichtet, einander zu gewähren, was sie haben würden, wenn der Vertrag von Anfang an gültig gewesen wäre.”

26 Werner Flume: Allgemeiner Teil des bürgerlichen Rechts, II. Das Rechtsgeschäft. Berlin-Heidelberg-New York, Springer, 19924. 552.

27 BGB 144. § (1): „Die Anfechtung ist ausgeschlossen, wenn das anfechtbare Rechtsgeschäft von dem Anfechtungsberechtigten bestätigt wird.”

28 Összefoglalóan ld. pl. Flume: i. m. (26. jegyzet) 568.

29 BGB 144. § (2): „Die Bestätigung bedarf nicht der für das Rechtsgeschäft bestimmten Form.” Vö. Flume: i. m. (26. jegyzet) 569.

30 Az „utólagos” kitétel külön hangsúlyozni kell, ugyanis amennyiben a nem jogosult személy jognyilatkozatát a rendelkezésre jogosult fél egyetértésével teszi meg, a nyilatkozat kezdettől fogva érvényes (BGB 185. § [1]).

31 A nem jogosult rendelkezésének öröklés útján történő érvényessé válására vonatkozó német szabályozásra nézve ld. Flume: i. m. (26. jegyzet) 915.

32 *Código civil port.*, art. 288 (1): „A anulabilidade é sanável mediante confirmação.”

33 *Código civil port.*, art. 288 (3): „A confirmação pode ser expressa ou tácita e não depende de forma especial.” (Persze ez minden akaratnyilatkozatra nézve igaz. A hatályos portugál ptk. 217. cikke [1] pl. általános jelleggel szögezi le, hogy az ügyleti nyilatkozat lehet kifejezett, vagy hallgatólagos [„a declaração negocial pode ser expressa ou tácita”], ezért a megerősítésre vonatkozó törvényi rendelkezés erre vonatkozó része tkp. felesleges. A 217. cikk szerint a nyilatkozat kifejezett, ha szavak útján, írásban vagy az ügyleti akarat más módon történő kifejezésével valósul meg, míg hallgatólagos, amennyiben olyan cselekményekben nyilvánul meg, amelyek azt minden valószínűséggel [„toda a probabilidade”] felismerhetővé teszik.)

34 *Código civil port.*, art. 288 (4): „A confirmação tem eficácia retroactiva, mesmo em relação a terceiro.”